

DISKUSIA O AKTUÁLNYCH OTÁZKACH METÓD A FORIEM VÝCHOVY K VEDECKÉMU ATEIZMU

☆ ☆ ☆

NIEKTORÉ OTÁZKY VÝCHOVY K VEDECKÉMU SVETONÁZORU NA VYSOKEJ ŠKOLE

FRANTIŠEK KUBOVIČ

Pri formovaní vedeckého svetonázoru študujúcej mládeže mimoriadne dôležitú úlohu má vysoká škola. K jej úlohám patrí nielen vyučovacia, ale aj výchovný proces. V minulosti sa práve výchovná stránka pôsobenia vysokej školy často zanedbávala. Pre zlepšenie tejto situácie malo osobitný význam uznesenie ÚV KSČ „O úzkom spojení školy so životom a o ďalšom rozvoji výchovy a vzdelania v ČSR“ z roku 1959, v ktorom sa zdôrazňuje, že škola musí učiť mládež nielen základy vzdelania, ale že ju súčasne musí viesť k vytváraniu pevného komunistického presvedčenia — vedeckého svetonázoru.

Aplikácia uznesení strany priniesla v posledných rokoch svoje výsledky vo forme postupného odstraňovania nedostatkov pedagogického procesu na vysokých školách. Prejavilo sa to hlavne v zníženom počte poslucháčov, ktorí opúšťajú vysokú školu zatažení náboženskými prežitkami.

V tomto príspevku sa budem zaoberať rozborom formovania vedeckého svetonázoru u poslucháčov jedného ročníka na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave, ktorý už prešiel reorganizovaným pedagogickým procesom.¹ Tento ročník začal študovať na vysokej škole v školskom roku 1956/57 a skončil ho v roku 1960/61. Pred skončením štúdia urobil som medzi poslucháčmi dotazníkový prieskum, zameraný najmä na otázky procesu odstraňovania náboženských prežitkov a formovania vedeckého svetového názoru v priebehu štúdia. Prieskum bol anonymný. K možnosti širšieho hodnotenia jeho výsledkov prispelo aj to, že ako viacročný učiteľ a funkcionár bol som s poslucháčmi v stálom styku a skoro všetkých som osobne poznal.

Sô zreteľom na charakter prieskumu a použitú metódu, samozrejme, z výsledkov nemožno robiť všeobecne platné závery; domnievam sa však, že prieskum môže prispieť k riešeniu danej problematiky.

*

Skôr ako sa zameriam na rozbor odpovedí na jednotlivé otázky dotazníka, zmienim sa stručne o niektorých okolnostiach, dôležitých pre posudzovanie výsledkov prieskumu.

Predovšetkým treba poznamenať, že na začiatku 1. roku štúdia sa z 80 starostlivo vybraných poslucháčov tohto ročníka² k materialistickému svetonázoru — ako to vyplynulo z vtedajšieho prieskumu — hlásilo len 12,5 %. 20 % poslucháčov sa o svetonázorové otázky vôbec nezaujímal a zvyšok bol viac alebo menej zatažený nábožensky.

Ako kontrast k tejto začiatkovej situácii uvediem hneď, že po 5 rokoch štúdia sa k pevnému materialistickému svetonázoru hlásilo už 90 % poslucháčov, 8,75 % malo základné filozofické problémy vyriešené správne, nemalo však ešte dostatočne ujasnené niektoré otázky, a iba 1 poslucháč ostal veriaci až do skončenia štúdia.

¹ Títo poslucháči však ešte neabsolvovali výrobnú prax v 1. ročníku.

² 61,5 % bolo robotnícko-roľníckeho pôvodu.

K všeobecným príčinám, ktoré prispeli k týmto zmenám vo vedomí poslucháčov, treba počítať viac priaznivých vplyvov, ktoré pôsobili na našej vysokej škole v priebehu štúdia tohto ročníka. Poslucháči Prírodovedeckej fakulty UK sa každodenne oboznamujú s problematikou priam „nabitou“ vedeckými pravdami, ktoré jednoznačne vedú k materialistickému svetonázoru. Ide najmä o také vyučovacie predmety, ako je biológia, zoológia, chémia, fyzika, astronómia, antropológia atď. Spoločný základ spoločenských vied sa prednášal takto: v 1. roč. politická ekonómia, 2. roč. dialektický materializmus, v 3. roč. vedecký komunizmus, v 4. roč. vedecký komunizmus a dejiny KSČ a v 5. roč. niektoré filozofické problémy prírodných vied (semester). Okrem toho v 3. ročníku sa uskutočnil kurz „Dejiny náboženstva a ateizmu“.

Ďalšia priaznivá okolnosť bola v tom, že na fakulte prakticky niet religiózneho prostredia. Naopak, pôsobia tu také progresívne činitele, ako socialistická spoločnosť, vplyv ZO KSS a masových organizácií, vysokoškolský kolektív atď.

V prípade jediného poslucháča, ktorý ostal veriacim až do skončenia štúdia, pôsobil hlavne silný vplyv rodinného prostredia. K zotrvačnosti náboženských prežitkov v jeho vedomí prispel aj netaktný postoj ostatných poslucháčov, ktorí jeho náboženské zmýšľanie zosmiešňovali a odmietali sa s ním priateliť. Preto sa tento poslucháč stal nakoniec uzavretým individualistom. Treba však poznamenať, že napriek svojmu náboženskému svetonázoru podporoval politiku strany a obdivoval úspechy tábora socializmu.

Po tomto úvode sa budem postupne zaoberať odpoveďami na jednotlivé otázky, ktoré boli súčasťou dotazníkového prieskumu.

AKO PREBIEHAL PROCES PRE ODSTRAŇOVANIE NÁBOŽENSKÝCH PREŽITKOV Z VEDOMIA POSLUCHÁČOV

Na otázku: „Odkiaľ na vás pôsobila náboženská propaganda na strednej škole a na fakulte?“ odpovedalo 66,25 % poslucháčov, že najsilnejší vplyv v tomto smere malo na nich rodinné prostredie. 46,25 % označilo za zdroj náboženského vplyvu bohoslužby a výučbu náboženstva (zväčša na dedine) v 7. a 8. triede, 17,5 % prostredie priateľov a 2 poslucháči veriacich učiteľov na JSŠ. 17,5 % poslucháčov uviedlo, že sa k nim na strednej škole nijaká náboženská propaganda nedostala.³ Pritom skoro každý poslucháč uviedol vplyv rodiny, kostola a kňaza spoločne. Študenti, ktorí boli v rodine vychovávaní k vedeckému svetonázoru, nedostali sa do styku ani s kostolom, ani s kňazom, ba nepôsobil na nich ani vplyv veriacich priateľov.

Ďalšia otázka znela: „Odkiaľ na vás pôsobila protináboženská propaganda na strednej škole a na fakulte?“ Na prvú časť otázky odpovedalo 43,75 %, že hlavný vplyv pri formovaní vedeckého svetonázoru na nich mali učitelia. Väčšinou však uvádzali jednotlivcov — učiteľov týchto predmetov: biológie, psychológie, dejepisu, fyziky, chémie a zemepisu. 15 % označilo za zdroj hlavného vplyvu rodičov a 15 % čítanie beletrie. Iné odpovede sa vyskytovali v menšom percente. 37,5 % poslucháčov napísalo, že sa k nim na strednej škole nedostala nijaká protináboženská propaganda, čo pre strednú školu nevyznieva veľmi lichotivo. Mnohí uviedli, že na JSŠ nebol zo strany školy nijaký záujem o otázky svetonázoru a niektorí dokonca tvrdili, že časť učiteľov bola silne veriaca.

Odpovede na druhú časť uvedenej otázky boli takéto: 62,5 % napísalo, že po vstupe na fakultu sa k nim už nijaká náboženská propaganda nedostala. Vplyv rodiny sa udržal u 20 % poslucháčov. Rodinný vplyv so svojimi neraz násilnými, až diktátor-

³ Každý mohol označiť viac činiteľov náboženského vplyvu.

skými metódami však často mal opačný efekt, viedol k odcudzovaniu sa poslucháčov rodinnému prostrediu. O tom svedčí napr. jedna z odpovedí: „Rodinné prostredie svojou naivnosťou v otázkach svetonázorových ma v mojom materialistickom svetonázore iba utvrdzuje.“ — Rodinný vplyv v priebehu štúdia u všetkých poslucháčov (okrem jedného) ostal neúčinný. 11,25 % poslucháčov, najmä dievčat, uviedlo, že na fakulte na nich vplývali veriaci priatelia. Z tejto skupiny sa regrutuje aj tých 8,75 % poslucháčov, ktorí — ako som uviedol v úvode — ešte na konci 5. ročníka nemali určité svetonázorové otázky objasnené. Časť tejto skupiny sa ponosovala na „násilné metódy“ presvedčovania zo strany vysokoškolského kolektívu.

Čo sa týka protináboženskej propagandy na fakulte, 62,5 % pokladalo za najsilnejší zdroj protináboženskej propagandy prednášky a semináre z marxizmu-leninizmu, 37,5 % vlastné štúdium ateistickej literatúry a beletrie, 30 % vlastný odbor, 28,75 % vysokoškolský kolektív a 25 % priamy osobný vplyv učiteľov.

Dalšia otázka bola formulovaná takto: „Kde sa prejavili u vás najväčšie ťažkosti pri riešení náboženskej otázky?“

34,9 % poslucháčov označilo za hlavnú prekážku rodinu. 28,75 % uviedlo, že pre nich bolo najťažšie pravdivo vysvetľovať objektívnu skutočnosť, resp. vyvracať náboženské dogmy. 12,5 % napísalo, že to bol zvyk žiť náboženským životom. Jedna poslucháčka napísala: „...nerada rúcam niččo od základov. Preto som sa sama sebe zo začiatku moc bránila“. Iná odpoveď znela: „Keď človek žije v niečom 20 rokov, ťažko si od toho odvyká“. Prírodzene, je omnoho ľahšie a pohodlnejšie zotrvať pri tradičných názoroch, ako budovať nové názory.

Viac odpovedí na túto otázku ukazuje, že veľkou prekážkou pri prekonávaní náboženských prežitkov bol strach. Takouto prekážkou u jednej poslucháčky bol „strach zo smrteľného hriechu“, u iného poslucháča to bol „silný moment strachu, čo sa stanc, ak to spravím“ (t. j. ak prestanem veriť — F. K.).

20 % poslucháčov nemalo v tomto smere nijaké ťažkosti, 1,25 % sa na ne nepamätalo.

Z odpovedí opäť vidíme, že najväčšou prekážkou pri osvojovaní si vedeckého svetonázoru býva rodina. Často tu ide tiež o malé životné skúsenosti a nedostatočné osvojenie si protináboženských argumentov. Prírodovedcom robia určité ťažkosti aj niektoré zložitejšie filozofické problémy.

Dalšia otázka znela: „Netajíte svoj materialistický svetonázor pred rodičmi, príbuznými alebo priateľmi; vedeli by ste ho obhájiť?“

73,7 % odpovedalo, že svoj materialistický svetonázor netajú pred nikým, 25 % ho tají a 1,25 % sa nevyjadrilo. Výsledok teda ukazuje, že väčšina poslucháčov vie napriek ťažkostiam a určitým obetiam (tlak rodinného prostredia atď.) svoj názor aktívne obhajovať.

Z 25 % poslucháčov, ktorí taja svoj svetonázor, 22,5 % napísalo, že ho tají pred rodinou a 2,5 % pred veriacimi priateľmi. Uvediem niektoré dôvody tohto zatajovania: „S rodičmi a rodinou sa nedá o tom diskutovať“, píše jeden. U iných je to úcta k rodičom, snaha byť „dobrým“, obavy o zdravotný stav rodičov, materiálna závislosť od rodičov a pod.

Na druhú časť otázky, t. j. či by vedeli obhájiť svoj svetonázor, 67,5 % odpovedalo, že ho obhajuje pred každým, kto argumentuje proti. Väčšina uviedla, že sa snaží presvedčovať aj svojich rodičov a súrodencov. Toto je veľmi dôležitá okolnosť: vysoká škola má totiž nielen zbavovať mládež prežitkov minulosti, ale má vychovať z nich zapálených bojovníkov za vedecký svetonázor, za socializmus a komunizmus. Keď sa to dosiahne,

potom bude možno rýchlo prekonať problém prechodného obdobia — religiózny vplyv rodiny a s tým súvisiaci vplyv duchovenstva.

Popri týchto poslucháčoch odpovedalo 22,5 %, že svoj názor neobhajuje. Odôvodňovali to nedostatkom smelosti, odvahy a životných skúseností. 10 % poslucháčov sa nevyjadřilo.

NIEKTORÉ OTÁZKY FORMOVANIA VEDECKÉHO SVETONÁZORU

Túto otázku skúmam zvlášť iba z metodických dôvodov; je samozrejmé, že odstraňovanie náboženských prežitkov a vytváranie vedeckého svetonázoru tvorí jednoliaty proces.

Skôr ako pristúpim k rozboru odpovedí na ďalšie otázky, pokladám za potrebné opäť zdôrazniť, že práve na vysokej škole sa prehľbujú svetonázorové rozpory u poslucháčov, že práve tam dochádza k doriešeniu a zakotveniu materialistického svetonázoru. Zaujímavé je, že u väčšiny poslucháčov k tomu dochádza až po 2. ročníku štúdia. Jestvuje pravda, aj určitá časť študentov, ktorí prichádzajú na vysoké školy už s vyhraneným materialistickým svetonázorom; tí sú ušetrení mnohých vnútorných rozporov. Treba poznamenať, že to je zväčša zásluhou rodinnej výchovy, a nie strednej školy.

Vcelku možno povedať, že štúdium na vysokej škole malo u všetkých poslucháčov skúmaného ročníka veľmi dôležitú úlohu. Potvrdili to odpovede na ďalšiu otázku nášho dotazníka: „Aký vplyv mala na formovanie vášho svetonázoru naša fakulta?“ 91,25 % označilo vplyv fakulty za rozhodujúci a veľmi významný, 7,5 % za dôležitý, ale nie rozhodujúci a 1,25 % za slabý.⁴

Ďalšia otázka znela: „Kto vám najviac pomáhal pri formovaní vedeckého svetonázoru?“ 56,25 % odpovedalo, že na nich malo najväčší vplyv vlastné záujmové štúdium a výskumná práca. 46,25 % označilo za zdroj najväčšieho vplyvu vysokoškolský kolektív, 42,5 % politiku KSC, 40 % pokladalo za rozhodujúci vplyv učiteľov fakulty, 25,5 % označilo za dôležitú činnosť vo funkciách ČSM, 20 % rodinné prostredie a 8,75 % vplyv kultúrnej a umeleckej tvorby.⁵

Keďže tieto odpovede naznačujú rozvrstvenie jednotlivých vplyvov v prostredí vysokej školy, pokladám za potrebné, pozastaviť sa pri týchto 4 hlavných vplyvoch.

To, že najsilnejší vplyv na poslucháčov malo vlastné záujmové štúdium, pokladám za veľmi správne, lebo v ňom je ťažisko vyučovacieho a výchovného procesu. Tých, ktorí poznajú spôsob života vo vysokoškolskom kolektíve, neprekvapí ani to, že poslucháči tak vysoko ocenili vplyv tohto kolektívu. Väčšina študentov opísala vo svojich odpovediach dlhé a temperamentné diskusie o svetonázorových otázkach, ktoré často prebiehali až do neskorých nočných hodín. Dôležitú úlohu tu mali pracovné skupiny, schôdzky ČSM, rôzne besedy, internátne prostredie atď. Vplyv vysokoškolského kolektívu, v ktorom sa odstraňujú pozostatky individualizmu a v ktorom sú študenti vedení ku kolektívizmu, vzájomnej úcte, k uplatňovaniu zásad kritiky a sebakritiky, pravdivosti, zásadovosti atď., musíme skutočne hodnotiť veľmi vysoko. Pod týmto vplyvom sa rúcajú staré náboženské dogmy a vytvára sa ucelený svetový názor, postavený na poznaní objektívnej skutočnosti.

Okrem toho študenti pociťujú starostlivosť socialistickej spoločnosti, ktorá im poskytuje materiálne zabezpečenie, vidia starostlivosť straníckych orgánov na fakulte, dobré charakterové vlastnosti komunistov a úsilie KSC o blaho pracujúcich. Preto označili politiku KSC v ČSSR za jeden z najdôležitejších faktorov.

⁴ Ide o uvedeného veriacieho poslucháča.

⁵ Každý poslucháč uvádzal viaceré činitele.

Treba sa pozastaviť pri skutočnosti, že len 40 % poslucháčov pociťovalo pomoc učiteľov v procese formovania vedeckého svetonázoru. Dokazuje to, že značná časť učiteľov nedoceňuje možnosti osobného vplyvu na poslucháčov i mimo vyučovacieho procesu. Funkcia ročníkového učiteľa má predsa veľký význam najmä z výchovného hľadiska, a to predovšetkým v prvých 2 ročníkoch štúdia.

Nasledujúca otázka v dotazníku bola: „Aké boli hlavné momenty, ktoré vás priviedli k materialistickému svetonázoru, príp. ktoré vás utvrdili v náboženskom svetonázore?“ 92,5 % označilo za hlavnú skutočnosť, že materialistický svetonázor vedecky a pravdivo zdôvodňuje všetky javy v prírode a spoločnosti, že na základe týchto poznatkov prírodu a spoločnosť pretvára, že na druhej strane idealizmus je nevedecký, plný rozporov atď. Jednotliví poslucháči vo svojich odpovediach poukazovali na svoje presvedčenie o sile a schopnosti ľudského rozumu, na odpor voči dogmatickej viere, na pokrytectvo a prot ľudový charakter náboženstva, na úspechy socializmu, nenávisť k fašizmu a pod. Vo všeobecnosti z odpovedí vyplýva, že u veľkej väčšiny poslucháčov prevláda rozum nad citmi, snaha o rozumové pochopenie objektívnej reality nad oblasťou citov, resp. viery. Dôležitú úlohu tu malo hlboké štúdium prírodných a spoločenských vied.

Na príbuznú problematiku bola zameraná aj ďalšia otázka: „Ak stojíte na pozíciách materialistického svetonázoru, ktoré momenty vás k nemu priťahujú?“ Odpovede sú analogické: 78,75 % odpovedalo v podstate rovnako ako na predchádzajúcu otázku. Ostatní poslucháči (21,25 %) postavili na prvé miesto slobodu myslenia a pravdivosť vedeckého svetového názoru, čo sú momenty mimoriadne príznačné pre dospelujúcu mládež.

Posledná otázka zameraná na overenie, do akej miery vedľa poslucháči správne použili zásady vedeckého svetonázoru v živote, pri vytyčovaní si životných cieľov — bola formulovaná takto: „Čo pokladáte za zmysel svojho života?“ 36,25 % videlo zmysel života v práci pre spoločnosť. 50 % v založení si šťastnej rodiny, šťastného života, postaveného na práci všetkých pre spoločnosť. 11,25 % uviedlo, že zmyslom ich života je založiť si rodinu, dostať dobré zamestnanie a spokojne žiť. U dievčat sa často vyskytovala odpoveď, že ich cieľom je založiť si šťastný domov a vychovávať deti. 2,5 % napísalo, že stanoviť si zmysel života je dosť ťažké a že sa ešte nedostali v tomto smere k nijakému záveru.

Celkove možno teda konštatovať, že veľká väčšina poslucháčov správne stavia svoju budúcnosť na práci pre socialistickú spoločnosť. I keď pri druhej skupine (11,25 %) sa prejavujú zvyšky malomeštiackeho individualizmu vo forme dosť sebeckého pohľadu na život, som presvedčený, že u väčšiny z nich ide skôr o otázku nevhodného vyjadrenia či formulovania odpovede.

ZÁVERY

Z uvedených výsledkov dotazníkového prieskumu vyplývajú niektoré závery:

1. Predovšetkým sa treba zmieniť o práci JSS a všeobecne vzdelávacích škôl vôbec, ktorá trpí závažnými nedostatkami, pokiaľ ide o svetonázorovú jednotu učiteľov a o kolektívny výchovný vplyv na žiakov v smere osvojovania si vedeckého svetonázoru. Na mnohých JSS vykonáva túto výchovu ešte teraz len napr. učiteľ občianskej výchovy, dejpisu, ale nie učiteľia ako celok. To možno odstrániť sústavným zvyšovaním ideologickej a politickej úrovne samotných učiteľov. Tam, kde u jednotlivcov niet dosť síl alebo schopností vyriešiť si svetonázorové rozpory a zbaviť sa prežitkov, tam treba zmeniť pracovisko. Na JSS sa má predsa uskutočňovať jednotná a kolektívna výchova

všetkých žiakov k vedeckému svetonázoru, vedúca k tomu, aby žiak po ukončení tejto školy mal pevné základy komunistického myslenia a konania a aby sa paralyzoval aj religiózny vplyv rodiny.

2. Na vysokých školách, a to najmä v 1. ročníku bude treba značnú pozornosť venovať riešeniu otázky náboženského vplyvu rodinného prostredia, ktorý je nateraz najmä na Slovensku veľmi silný, ako ho potvrdil aj náš rozbor. Bude treba odstraňovať u poslucháčov nezdravú autoritu rodiny v otázkach svetového názoru a izolovať jej nezdravý vplyv, čím sa odstránia aj ostatné nežiadúce javy, ako vplyv duchovenstva a náboženského kultu, ktoré súvisia s rodinnou náboženskou výchovou.

3. Ako vyplynulo z dotazníka, pri určitej časti poslucháčov vážnou prekážkou pri formovaní vedeckého svetonázoru boli ťažkosti pri osvojovaní si a chápaní niektorých jeho otázok. Tento problém z veľkej časti vyplýva z nesprávneho postupu myslenia, z nesprávnej, povrchnej, jednostrannej abstrakcie chápania javu. Často tu ide o starý, metafyzický spôsob myslenia, o neschopnosť nájsť medzi množstvom vedeckého materiálu správne súvislosti skúmaných javov a o nedostatočné ovládanie marxizmu-leninizmu ako metódy. Treba sa preto sústavným zvyšovaním úrovne vo výučbe katedier marxizmu-leninizmu a prírodných vied snažiť o to, aby poslucháči ovládli všetky tri súčasti marxizmu-leninizmu natoľko, že marxizmus-leninizmus bude každému z nich spoľahlivým kľúčom pre riešenie všetkých životných problémov.

Pomôcť tu môže aj fakultný výbor ČSM, keď sa zameria na dôležité otázky vedeckého svetonázoru a keď prispôsobí „Učebný rok ČSM“ tomuto účelu. Ďalej bude treba zaradiť niektoré dôležité problémy do „Úvodu marxizmu-leninizmu“ v 1. semestri a organizovať — najmä v nižších ročníkoch — besedy s učiteľmi o tom, ako sa stali ateistami.

4. Z hľadiska už spomínanej nutnosti zvýšiť a zlepšiť vplyv učiteľov vyžaduje sa osobné zblíženie učiteľa a poslucháča; týka sa to predovšetkým ročníkových učiteľov, ktorí poznajú aj osobné problémy svojich poslucháčov a majú ich plnú dôveru. Pritom treba dbať na sústavné politické a odborné vzdelávanie všetkých učiteľov.

5. Prieskum ukázal, že dobrý kolektív môže mať silný pozitívny vplyv na formovanie svetonázoru. Preto sa treba od začiatku venovať jeho upevňovaniu. Pritom má dôležitú úlohu ČSM, práca mladších asistentov priamo vo sväzáckych skupinách, príp. vo fakultnom výbore a v ročníkových výboroch ČSM, ročníkový učiteľ, ako aj celý učiteľský kolektív, vedený fakultnou ZO KSS. Nemalý význam pre stmelovanie kolektívu majú aj formy trávenia voľného času, šport, zábavy, pravda, ak sú správne organizované.

6. Záujmové individuálne štúdium, ktoré pri formovaní vedeckého svetonázoru v skúmanom ročníku malo významnú úlohu, treba naďalej prehľbovať a usmerňovať, najmä odporúčaním vhodnej literatúry na seminároch. Učitelia sa však musia zaujímať, čo ich poslucháči čítajú a aké problémy na tomto základe riešia.

7. Našou dôležitou súčasťou úlohou je vychovať mládež — predovšetkým vysokoškolskú — k tomu, aby vedecký názor nielen pasívne prijala, ale aby ho vedela správne aplikovať vo svojom pracovnom prostredí, aby ho bola schopná obhajovať.

Mládež treba vychovávať tak, aby vedela vždy a všade nekompromisne hájiť a obhájiť vedecký svetonázor, aby vedela komunisticky pracovať a žiť.